

SZEKERES-VARSA VERA

**Szekeres György,
a francia ellenállás őrnagya**

De Gaulle 1940. júniusi beszéde után ugyan hamar kialakult az ellenállás a nácikkal szemben, de eleinte egészen kis létszámú csoportok: főleg egymástól is elszigetelten szervezkedő értelmiségiek kezdték keresni a szembeszállás lehetőségeit, módzatait. Ebben a kezdeti időszakban a Franciaországban élő külföldiekből (arányszámukat messze felülmúlva) sok néhány fős csoport alakult, amelyek többnyire anyanyelvükön írott röplapokon önvédelemre és ellenállásra szólították honfitársaikat.

Annak, hogy a gyakran csak ideiglenes munkavállalási engedéllyel rendelkező külföldiek előbb szálltak szembe az országot lerohanó ellenséggel, mint a francia hazafiak, több oka is volt. Egyrészt aki akár csak a nyomor elől megy idegenbe, mozgékonyabb – a menekültek, emigránsok közül sokan éppen politikai okok, például antifasiszta meggyőződés, tevékenység miatt hagyták el a hazájukat. Ha olyan állam polgárai voltak, amely a németek szemében ellenségesnek minősült, internálás fenyegette őket. És többen voltak olyanok is, akik tudták, hogy a nácik első célpontjai ők lesznek: a zsidó bevándorlók. (Egyes becslések szerint 1940-ben az ellenállási cselekmények 25%-a köthető zsidókhoz.)

Az említett júniusi beszéd után megindult ellenállás igazán számottevő csak 1941-re lett. Ennek alapvető oka a szemérmesen Ribbentrop–Molotov-paktumnak nevezett egyezés volt. Ez a Szovjetunió megtámadásáig nem egyszerűen megbénította a Francia Kommunista Pártot és a befolyása alatt álló szakszervezetet: még az is felmerült, hogy a megszállás alatt folytatni lehetne a párt legális tevékenységét, és a *l'Humanité* megjelentetése érdekében engedélyért folyamodtak a német hatóságokhoz.¹ 1941 második felétől azonban a francia kommunisták is hősiezen harcoltak a hódító ellen.

¹ Yves DURAND: *Franciaország a II. világháborúban*. Imedias Kiadó, Kozármisleny, 2008. 135.

Érdekesen alakult azoknak a helyzete, akik magukat kommunistának, ahhoz közelállónak, vagy szocialistának vallották, viszont saját lelkiismeretük és meggyőződésük parancsára a megszállás másnapjától szembe kellett szállniuk a németekkel. Belőlük jó néhány kis csoport jött létre, több az akkor még meg nem szállt déli zónában, de a legkeményebb körülmények között szervezett északiban is. Küzdelmük rettenetes véráldozatokkal járt, de ennek ellenére és éppen ezért nőtt az ellenállás.²

A déli zónában, Lyonban néhány Párizsból odakényszerült értelmiség fiatalember tapogatózó beszélgetésekben kereste a cselekvés lehetőségét. Vezetőjük egy arisztokrata családból származó sorhajóhadnagy, később De Gaulle algériai kormányának belügyi biztosa, Emmanuel d'Astier de la Vigerie lett. (Még később újságíró, író.) A résztvevők egyike volt Szekeres György. Amint Georges Szekeres őrnagy háború utáni kitüntetésének indoklásában szerepel: azért érdemelte ki a pálmákkal ékesített Hadikeresztet, mert „a fegyverletétel után belépett az Ellenállási Mozgalomnak abba a szervezetébe, amely majd 1941-ben a »Libération« lett”.

*

Szekeres György még felvidéki gimnazista korában, tizenöt évesen, 1929-ben Kassák Lajos egy előadásának hatására lett baloldali. Ettől kezdve írt cikkeket a Sarló-mozgalomhoz közel álló újságba, a *Mi Lapunk*ba, majd annak megszűnése után – baloldali gimnazisták és a Sarló losonci csoportjának közreműködésével – összeállította és szerkesztette a *Középiskolások, ahogy ők látják helyzetüket* című kötetet. 1933-ban egyik szervezője volt az *Indulás* című folyóiratnak. Balogh Edgár – megemlítve többek között Szekeres nevét – azt írta: „A magyar intellektuális fronton új kezdésekkel találkozunk, amelyek a Sarló nyomdokain mennek tovább, de a Sarló bomlásához vezetett hibák nélkül. A középiskolásoknál az Indulás körül nő új gárda [...]”³

Érettségije után, az apai parancsnak „engedelmeskedve”, egy évig Prágában volt orvostanhallgató, majd a „kitagadással” is dacolva, vagyis tudomásul véve, hogy nem kap többé pénzt hazulról, Párizsba ment és a Sorbonne-on filozófiát tanult. A prágai és a párizsi környezet formálta látókörét. A Saint Germain des Pres környéki kávéházakban Nizan, Sartre, Simone de Beauvoir asztalánál tanult érvelni. Talán emiatt mondta

² Ekkor még nem írták meg a partizánindulót, de már „érvényes” volt a sor: „Ha elesel, barátom, egy másik barátunk kilép az árnyékból és a helyedbe áll.”

³ Balogh Edgár 1934. április 18-ai levele Fábry Zoltánnak. *Fábry Zoltán válogatott levelezése, 1916–1946*. Madách Kiadó, Pozsony, 1978. 416.

Károlyi Mihály, úgy 15 évvel később, Rómában, hogy azért szeretett Szekeressel beszélgetni, mert úgy beszélt Magyarországról, mint egy magyar, és úgy gondolkodott, mint egy francia.⁴

1933-tól a háború kitöréséig különféle magyar nyelvű és francia újságoknak dolgozott. 1935 őszén Németországban járt: útjáról, tapasztalatairól, a tömeghisztéria erejéről a *Korunk*ba írt riportot.⁵ 1936-tól két évig Csehszlovákiában a magyar nyelvű, a népfrontos politikát követő kommunista napilap, a *Magyar Nap* külpolitikai rovatvezetője volt. Egyik első megbízása egy magyarországi riportút volt, amely kiutasítással végződött. A *Magyarország felfedezése* című cikksorozatában többek között a budapesti baloldali és németellenes jobboldali értelmiségiekkel való találkozásairól, a Hitler-barát magyar külpolitikáról, a svábok körében kifejtett német propagandáról írt. És visszatérően a fasiszmusról és a spanyol polgárháborúról. „A valceres kedvű hölgy nem politikusi lény – írta egyik első cikkében. – Németországból jött, s ott semmi figyelemre méltót sem vett észre, ami sértené amerikai liberális nevelését.” Később a *Szép Szó* szerkesztőségében lezajlott baráti beszélgetést ismertette: „Spanyolország... Elég pesszimistikusan ítélik meg a népfront helyzetét. Egyébként az a benyomásom, hogy ezekben a külföldi kérdésekben nagyon rosszul vannak informálva, ami érthető, hiszen kizárólag a magyar sajtó »információira« vannak utalva. Ezt a sajtót pedig miniszterelnökségi sajtóosztályok rángatják dróton. Véleményem szerint a magyar antifasiszta értelmiségnek legnagyobb hibája, hogy nem eléggé tudatos. Ezzel azt akarom mondani, hogy mozgalmait és állásfoglalásait (politikai vonatkozásban persze) nem annyira világosan átgondolt célszerűségek, mint inkább a rendszer hullámmzásai által keltett hangulatok idézik elő.”⁶

Gondolkodására, politikai meggyőződésére nagy hatással volt a spanyol polgárháború, amit jól mutatnak az újságba írt cikkei:

„A spanyolországi események ugyan egyelőre lekötik a hitlerizmus figyelmét, de azért közép-európai frontját sem hanyagolja el. Számtalan esetben és számtalan fórumon mutattak már rá, hogy a barna imperiaizmus legközelebbi támadási alanya Csehszlovákia lesz s ez nem kis

⁴ Rajk Júlia szóbeli közlése; ő ezt Károlyi Mihálynétól hallotta.

⁵ A nürnbergi pártnapokra már nem jutott el, mert a városban egy razzia során elfogták és kiutasították. SZEKERES-VARSA Vera: *Szalamandra a tűzben*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1985. 23.

⁶ A *Magyarország felfedezése* című sorozata a lap 1936. szeptember 27-ei, október 1-jei, 3-ai és 7-ei számában jelent meg. Lásd ZSIGMOND Endre: A Magyar Nap. In: PETRÁK Katalin (szerk.): *Tanúságtévkék. Visszaemlékezések a magyarországi munkásmozgalom történetéből, 1919–1944.* 4/d. k. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988. 76.

mértékben nyugtalanítja a nyugati hatalmakat. A berlini propaganda-központok tehát célul tűzték ki, hogy diszkreditálják Csehszlovákiát a nyugati közvélemény előtt s igyekeznek a világgal elhitetni, hogy jót, hasznosat cselekednek, ha a kis közép-európai országot eltiporják. Az eltiprásnál még nem tartunk, de az előkészítő pszichológiai hadmozdulatok javában folynak.” (1937. január 9.)

„A náciizmusnak nincs világnézete, csak dinamizmusa, ami annyit jelent, hogy egyrészt van a német fináncctőke létérdekeinek, tehát az imperialista terjeszkedésnek megfelelő politikája, másrészt van e népszerűtlen politika elleplezésére szolgáló propagandája, tetszés és szükségletek szerint csúrítható-csavarható frazeológiája.” (1937. június 24.)

„A mai magyar rezsim külpolitikájának változatlanul a revizionizmus a vezérvonala. A magyar reakciós körök szeretik a revizionizmust érzelmi kérdésként kezelni, mint a jó és rossz magyarság értékmérőjét, a nemzetárulás és nemzethűség non plus ultráját beállítani.” (1937. június 25.)

„Az utolsó öt esztendő antifasiszta szempontból gyakran fájdalmas eseményeinek egyik fontos tanulsága, hogy a múltban a demokratikus tábor különféle árnyalatú szárnyai között elviselhetetlen volt a légkör. Sokkal elviselhetlenebb, mint például a tömegek bizalmáért és a hatalomért egymással konkuráló jobboldali és fasiszta csoportok között. Az antifasiszta sajtó puskaporának javarésztét egymás ellen puffogtatta el, s mikor a készletek kifogytak, a nagyidai cigányok tragikomikus sorsára jutott. [...] Mélyen meg vagyunk róla győződve, hogy te sem, mint megannyi szocialista társad sem kívántok mást, mint mi, vagy én, aki helyszíni szemlélője voltam a francia baloldal nagy újjászületésének s a francia népfront alakulásakor szerzett élményeim után ildomtalannak és felelőtlennek tartottam volna valaha is egyetlen ellenséges, vagy rosszakarátú szó leírását a szociáldemokráciáról.” (1937. július 11.)

„Nem világnézeti blokkok állnak egymással szemben [...], hanem a béke és a demokrácia az egyik oldalon s a zsarnokság, a barbarizmus és a háború sötét erői a másik oldalon. Németország és Olaszország nem világnézeti okokból rontottak Spanyolországra s Japán sem ezért támad Kínára, hanem nyersanyagai és természeti kincsei miatt. Jó lesz, ha a világháború mostani vészes évfordulóján ezeket az igazságokat figyelembe vesszük, ha meg akarjuk érteni és meg akarjuk állítani a világ jelenlegi sodródását az új világháború felé.” (1937. július 29.)

„Milyen jogon támaszthat igényt a magyar reakció október 6-ára, az aradi vértanúk emlékére, amikor szemrebbenés nélkül felhúzná az aradi tizenhárom tökéletes történelmi hasonmásait, a spanyol köztársaság tábornokait, mikor a mai »muszkavezetők« politikáját támogatja, akik

az olasz és német cárizmus zsoldosait zúdították a szabadságát védő és kiépítő spanyol köztársaságra?” (1937. október 6.)

„A régebbi francia–belga katonai együttműködés esetében a német hadak már Belgium keleti határain megtorpantak volna. De ma, amikor az együttműködés megszűnt, a belga hadsereg nem elegendő a germán hadsereg feltartóztatására, amely így csak Franciaország északi védelmi övéen torpanhat meg. A jövő háborújában – kezdetben – órákról lesz szó. A belga–francia együttműködés megszakításával a rendelkezésre álló rövid idő nem lesz elegendő ahhoz, hogy Franciaország és Anglia kellő segítséget nyújtson a belga csapatoknak. Így Belgium »semlegességével« nemcsak a békének tett rossz szolgálatot, de maga alatt is elvágja a fát.” (1937. október 15.)⁷

Az, aki így gondolkodik és 25 éves a háború kitörésekor, amelynek elkerülhetetlenségét már évek óta látta, fegyvert fog. Szekeres önkéntes lett a francia hadsereg kötelékében. Az összeomlás után nem ment át hadtestével Dunquerque-ből Angliába: járta a maga útját. Az első hónapokban társaival röpcédulákat írt, terjesztett és személyazonossági iratokat, élelmiszerjegyeket hamisított. A szervezés vakmerőséget és ugyanakkor nagyon óvatos munkát követelt. A lelőtt angol gépek katalpált pilótáinak menekítése éppen úgy feladata volt a fegyveres ellenállásnak, mint a Londonból ejtőernyőn érkező pénz felszedése, elosztása, vagy a spanyol polgárháború bukása után Franciaországba menekült, de ott táborokba zárt harcosok szökésének segítése és az ellenállásba kapcsolása vagy a BBC titkos hallgatása.

A feladatok közül sokhoz jól jött az idegennyelvtudás. Kézenfekvő volt az elszigetelt nemzetiségi csoportokban küzdő ellenállók összekapcsolása. Amennyire az akkor megjelent és máig fellelhető, illetve hitelesnek tekinthető kiadványok bizonyítják, már 1941-től 7 lengyel, 4 zsidó, 3 német, 2 olasz és egy spanyol csoport hallatta a hangját.⁸ Ezek a kis létszámú és a folytonos lebukástól állandóan megtizedelt csoportok némelyike maga is kereste a kapcsolatot a honfitársakkal, az ellenállás vezérének pedig stratégiája és filozófiája is volt az egységesítés. A Libération Sud (amelynek vezetője, d’Astier maga is többször megfordult De Gaulle-nál) elég hamar a népi bázis irányában tervezte a továbblépést.⁹

⁷ A *Magyar Napba* Franciaországba való visszatérése után is küldött írásokat. Publikált továbbá a *Korunkban*, a párizsi *Üzenet* és *Szabad Szó* című folyóiratokban is.

⁸ Bibliothèque Nationale, Département d’Imprimerie, Paris, Rés. G, különböző számokon. – Jellegzetes módon ezek a periodikák gyakran viseltek ilyen címeket: *A Mi Hangunk*, *A Mi Szavunk*, *A Harcoló Zsidó Fiatal Hangja*.

⁹ Alban VISTEL: *La nuit sans ombre*. Fayard, Paris, 1970. 88.

A Libération Sud alapítói között volt Pierre Hervé, fiatal marxista filozófus és közíró, valamint Pascal Copeau, irodalmár, újságíró és hivatásos forradalmár. Ők még a megszállás előttről ismerték Szekeres Györgyöt, akit éppen Hervé kapcsolt Lyonban az akkor még maroknyi ellenálláshoz.¹⁰ 1943-ra Hervé és Copeau már az ellenállás magasabb vezetéséhez tartozott, így amikor az összes emigráns ellenállási csoport egységbe szervezését határozták el, ezzel a munkával a szintén emigráns, franciául, meg persze magyarul is anyanyelvi szinten, s németül és csehül jól beszélő, kipróbált bajtársukat bízták meg.¹¹ Szekeres elfogadta a kommunista párt Bevándorolt Munkások Mozgalma, a MOI is, amelynek káderese a szintén magyar Mód Péter volt.¹²

Szekeres György 1943 végén visszatért Párizsba. Szervezésével jött létre az Emigránsok Védelmi és Akció Központja (*Centre d'Action et de Défense des Immigrés*, CADI), amely a háború végére 16 nemzet fiataljait tömörítette. Ennek létszáma – hozzávetőleges becslések szerint – a kezdeti öt-hatezres és nyolc-kilencezres tartományok közötti értékektől a felkelés napjaira negyvenezerre nőtt.¹³ Az önálló szervezeti egység létrehozását az a pragmatikus szempont is alátámasztotta, hogy a franciául nem hibátlanul beszélő, esetleg már megjelenésükben sem franciának látszó külföldiek ne növeljék a francia ellenállók lebukásának a veszélyét.¹⁴

A CADI az Ellenállás Nemzeti Tanácsának alárendelt, a többi mozgalomtól független szervezet lett (a tanácsban Szekeres képviselte). Tagjai, azaz a külföldi ellenállók robbantásban, vonatkisiklatásban, felderítésben, rabszabadításban, „postaláda” (illegális üzenethagyó hely) működtetésében, hamis papírok gyártásában és elosztásában, fegyverek beszerzésében, javításában, deportált szülők hátrahagyott gyermekeinek árvaházban, kolostorban történő elhelyezésében, sebesültek megfelelő orvoshoz juttatásában, majd városaik felszabadításában éppen úgy részt vettek, mint a franciák. És természetesen fontos feladatuk volt az illegális kiadványok, elsősorban újságok készítése, amelyekkel többek között

¹⁰ Vö. Didier FISCHER: *Les étudiants et la Résistance ou les itinéraires d'une refondation*. <http://www.cahiersdugeme.info/document.php?id=151> (Utolsó letöltés: 2008. február 12.)

¹¹ Vö. Claude ROY: *Nous*. Gallimard, Paris, 1972. 260. – Jacques-Francis Rolland, akkor végzős gimnazista, később Akadémia-díjas író egy 1975-ös levele szerint: „már 1942-ben vittem Georges-hoz emigránsokat”.

¹² Mód Péter szóbeli közlése, 1983. Vö. Uő: Külföldiek Franciaország szabadságáért. In: PETRÁK Katalin: i. m. 150. – A már idézett kitüntetésindoklás szerint: „a külföldi ellenálló szervezetek központjának létrehozásával bízták meg; ő megszervezte ennek egységeit, amelyek az egész déli zóna és az északi zóna nagy részén az FFI [Belső Francia Haderők] alakulatai lettek”. SZEKERES-VARSA VERA: i. m. 149.

¹³ A becslések forrása Jean Pronteau, aki a párizsi felkelés idején Cévennes ezredes néven a Quartier Latin parancsnoka volt, és Pierre Grappin, aki a gaullista mozgalom részéről tartotta az összeköttetést a CADI-val.

¹⁴ Mód Péter szóbeli közlése, 1983.

a hadi helyzetről tájékoztatni és az ellenállásba való bekapcsolódásra kívánták ösztönözni az olvasókat. 1943-ig legalább 17 külföldiek szerkesztette újság jelent meg; számuk a következő évre még úgy is 49-re szaporodott, hogy több kisebb csoport fúziója után az újságjaikat is összevonták.¹⁵ (Magyarok készítették a *Magyar Szemlét* és a *Harcos Nőt*.) Ezeknek a lapoknak a példányszámáról nem sokat tudunk. (A *Libération Sud* hasonló nevű újságjának első számát 1941 júliusában 15 példányban adták ki; ezután évente 8 és 20 közötti száma jelent meg, példányszáma a háború végére elérte a száznegyvenötezeret!)¹⁶

Különböző nyelveken írott, vagy kétnyelvű kiadványok a háború végéig jelentek meg. A legérdekesebb, a – szó minden értelmében – legizgalmasabb, mert még a többenél is életveszélyesebb a német nyelvű kiadványok előállítása volt. TA-munkának hívták (*travail allemand*, német munka) a Wehrmacht harci szellemének bomlasztását, szélsőséges esetben a német katonák dezertálását megcélzó tevékenységet. Ez utóbbi sikerére nincs adat, de állítólag a CADI röplapjával igazolta magát néhány Orelnél fogságba esett német katona.¹⁷ A megszállás első évében a TA-munkát hárman irányították: a német Otto Niebergall, a cseh Arthur London és egy Maurice nevű (álnevű?), valószínűleg osztrák ellenálló. Ez a hideglelősen veszélyes feladat a CADI-n belül elsősorban a Szabad Németország Nyugati Bizottsága (CALPO) nevű német csoport harcosaira hárult. A szétszortott kiadványok száma elérte az egymilliót (!), a megjelenés gyakorisága és a példányszám egyaránt ugrásszerűen nőtt a háború utolsó évében, de már Sztálingrád után is figyelemreméltóan növekedett. Amikor a CALPO a CADI tagszervezete lett (bár a többiekhez képest lazább szervezeti kötelezésekkel), akkor hónapokig, lebukásáig, a Petit Jean mozgalmi nevű Weisz János vezette ezt a munkát.¹⁸

Külföldiek nevéhez több közismert, nagy jelentőségű akció fűződik. A kötelező munkára Németországba hurcolandó franciák egyre nagyobb számban próbáltak ez alól kibújni, a német parancsnokság meg elkapni próbálta őket. Julius von Rittert, ezt a „rabszolga-kereskedőt” közgyűlölet övezte. Egy külföldiek által szervezett merénylet áldozata lett,

¹⁵ Az adatok forrása a Bibliothèque Nationale hivatkozott részlege.

¹⁶ Uo. Lc 27461 Libération 1940–44, London 1944. (Kiadó és lapszám nélkül.)

¹⁷ KOVÁCS István–FLÓRIÁN János (szerk.): *Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen. Adatok a magyar partizánmozgalom történetéhez*. Athenaeum Kiadó, Budapest, 1946; Florimond BONTE: *Les antifascistes allemands dans la Résistance françaises*. Éditions Sociales, Paris, 1969. 139.

¹⁸ MÓD Péter: i. m. 147. – Honfitársunkat a Gestapo agyonverte. A háború utolsó hónapjaiban, már Párizs felszabadulása után a magyarok közadakozásból vettek a francia hadseregnek egy Petit Jean névre keresztelt harckocsit.

éppen úgy, mint von Schaumburg városparancsnok. A Champs-Élysées-n parádézó német alakulatokra az első gránátot Fabien ezredes vetette. Fabien, azaz Pierre George, korábban a spanyol polgárháború nemzetközi brigádjának tagja, szintén külföldi volt.¹⁹

Érdemes felidézni néhány kevésbé ismert külföldi ellenálló sorsát is. A Nemzeti Ellenállási Mozgalom hamispapír-szolgáltatának vezetője egy esztelenül vakmerő lengyel zsidó, Maurice Cachaud, eredeti nevén Loebenberg volt, aki 1944 nyarán már rejtjelek nélkül szervezte, állandóan ugyanoda, a Palais Royal kútjához az illegális randevúit. Amikor Szekeres figyelmeztetései ellenére folytatta ezt a gyakorlatot, a CADI megszakította vele a kapcsolatot. A Gestapo rajtaütött, megkínozta (senkit sem adott fel), végül a hírek szerint fürdőkádba fojtották.²⁰ Egy Ernst nevű osztrák, aki a Sorbonne német könyvtárában rejtgetett fegyverekből kapott egy pisztolyt, azt valószínűleg csak egyszer használhatta: még a felkelés előtt esett el a nyílt utcán egy német garázs előtt a németek golyóitól, amikor két, akció során üldözőbe vett társát fedezte.²¹

A párizsi felkelés előkészítése során már franciák is küzdöttek a CADI soraiban. Edmond Cigogne 1944 augusztusában Szekeres György titkára volt: a Nemzeti Ellenállási Tanács és az FFI (Belső Francia Haderők) vezérkara között biztosította számára a kapcsolatot. A németek elfogták, majd vele együtt az illegális randevúja helyén várták azt, akinek érkeznie kellett volna. A bátor fiatalember azonban nem szólt fogvatartóinak, hogy az arra sétáló Szekeresre vár. (Cigogne a náci haláltábor áldozata lett.)²²

A külföldi ellenállók legismertebb története talán a MOI-hoz kötött Vörös Plakát-ügy (másként: a „23-ak pere”).

A Párizs környéki és Ile-de France-i szabotőrök legfontosabb, Missak Manouchian vezette csoportja köré 1944 szeptemberétől vont egyre szorosabb gyűrűt a francia fasiszta milícia hírhedt Brigade Spéciale-ja. A robantások után számos nyomot követtek, mígnem az egyik – éppen a magyar Glasz Imre figyelése – sikeresnek bizonyult. Egy árulás eredményeként hatvannyolc embert tartóztattak le (köztük magyarokat). Volt olyan, akiről gyanították, hogy a legfelső hadvezetésig juthatnának el rajta keresztül, de az illető, Joseph Epstein, még a legvadabb kínzások

¹⁹ Robert GILDEA: *Marianne in Chains. In Search of the German Occupation of France, 1940–45*. Pan Books, London, 2003. 245.

²⁰ SZEKERES-VARSA Vera: i. m. 132–133.

²¹ Pierre Grappin levele, 1979.

²² SZEKERES-VARSA Vera: i. m. 130–132.

(túlélő foglyok szerint *összezúzták*) alatt sem árult el semmit, még a saját nevét sem. A csoportban lebukott zsidó nőket még a tárgyalás előtt deportálták és gázkamrában meggyilkolták. Huszonkét férfit a Mont Valérienen agyonlőttek. Olga Bancicot, aki a csoport fegyverelosztója volt, a 32. születésnapján Stuttgartban bárdal lefejezték.

Az esetet a németek rendkívül alkalmasnak ítélték arra, hogy bizonyítsák a franciáknak: az ellenállás nem az ő harcuk.

A cenzúrahivatal csaknem szó szerint írta elő az újságoknak, mit kell propagálniuk. Így írták meg, hogy a csoportból 33 árja, de közülük 19 külföldi, nagyrészt örmény, hogy a 34 zsidóból 30 külföldi. (Azt nem írták meg, de jegyezzük fel, hogy közöttük 21 volt a nő.) 1944 februárjában plakátok lepték el a falakat, a következő szöveggel: „Felszabadítók? Felszabadítás! A bűn hadserege által!” A plakáton tíz „terrorista bandita” képe volt látható, illetve annak ismertetése, hogy mit tettek a harcok során. Ám hiába próbálták azt sugallni, hogy az ellenállás az idegenek ügye – éjjelente nem egy plakátra ráírták: „Mártírok” „Felszabadítók!” „Mieink”.²³

A párizsi felkelés előtti napon mozgósítási parancsot adott ki, majd a felkelés napjaiban újra plakátokon szólította harcba a kötelékébe tartozó ellenállókat a CADI. Parancsba adta, hogy foglalják vissza a székházait, csatlakozzanak a barikádépítő lakossághoz, hogy jelentkezzenek a Belső Francia Hadsereg (a partizánok) egységeihez. Felszólították a lakosságot, hogy a francia, valamint az angol, az amerikai és a szovjet zászlókat is tüzzék ki a házakra.²⁴

A harcokban a CADI is aktívan részt vett. Ennek írásos nyoma a felkelés idejéből fennmaradt néhány sebtében firkantott cédula is: „A République-re induljon a Garibaldi-csoport a támadó Saint-Juste segítségére.” „Keressük a Csapajev-osztagot.” „Kerékpárookra van szükség a Monge-nál.” „Orvost a Jussieu-höz. Cévennes nevében.” „Dominique! Ki Madeleine, vagy Margot Braun? J. P.”²⁵

Megtalálták-e a keresők a Csapajeveket? Ki kérte a kerékpárokat? Kitől? Ki J. P.? Mindezt nem tudjuk. Ami azonban valószínűnek tűnik, az az, hogy Dominique valójában Szekeres volt – ez volt az egyik fedőneve ugyanis, és vélhetőleg e miatt a névegyezés miatt sorolták a doku-

²³ A történetet részletesen ismerteti Stéphane COURTOIS–Denis PESCHANSKI–Adam RAYSKI: *Le Sang de l'étranger. Les Immigrés de la MOI dans la Résistance*. Fayard, Paris, 1989.

²⁴ Bibliothèque de Documentation Internationale Contemporaine, Nanterre, Ps. Piece 129 Rés.

²⁵ Archives Nationales, Paris, Fonds Szekeres I. A. A II. 588, II. A, III. B. A. I588 és id nanterre.i levéltár S.p.4729 j. és Q piece 173 m

mentumokat a Szekeres-dossziéba, ahol az ő kék–fehér–piros karszalagja is megmaradt.

A felszabadulás után, már 1944 szeptemberében Párizsban, majd októberben Nizzában nagygyűlést tartott a CADI. Az *Unir* (Egyesülni), a CADI lapja, közli Szekeres György kongresszusi beszámolóit. Ezekben összefoglalóan beszél a külföldiek háborús szerepéről (innen is tudható, hogy Rittert és Schaumburgot külföldi ellenállók tették el láb alól), és már ekkor az emigránsok háború utáni jogi helyzetének méltó rendezéséért emel szót.²⁶ Tudjuk, hogy Nizzában 1500-an voltak jelen, de annak nincs nyoma, hogy a résztvevőkről névsor készült volna. Szóbeli közlésekből, valamint az *Unir* cikkeiből természetesen össze lehet szedni jó néhány megjelent nevét.²⁷

*

A francia történetírásban a Párizsban és Nizzában a különböző nemzeti csoportok képviseletében megjelentek nevei csak elvéve, maximum lábjegyzetben szerepelnek (kivételt a Vörös Plakát-ügy jelent). Ráadásul az ellenállókra eredeti hazájuk történetírásában: a szakcikkekben, összefoglalókban is alig lehet rátalálni. (Csak a latin vagy cirill betűs írásokat volt módom átnézni.)²⁸ Franciaországban és Magyarországon elég kitartóan, Bulgáriában, Lengyelországban, Csehszlovákiában, Spanyolországban és Izraelben futtában kerestem a nyomaikat könyvtárakban, levéltárakban és telefonkönyvekben, valamint beszélgetésekben. Az általam összeállított listán szereplő spanyol Hernandezről majdnem biztosan állították, hogy túlélte a háborút és később Spanyolországban halt meg.²⁹

²⁶ Bibliotheque de Documentation Internationale Contemporaine, Nanterre, O.p 23484, R.p 14114. Vö. Karen H. ADLER: *Jews and Gender in Liberation France*. Cambridge University Press, Cambridge, 2003. 63–64.

²⁷ Uo. O.p 23484.

²⁸ Álljon itt egy névsor, hogy legalább ennyivel adassék késői tisztelet azoknak, akik a négy év minden percében vállalták a szabadságért a halált: André Dlouiski, a CADI főtítkárságának tagja, Olivier, az emigráns FFI-egységek őrnagya, Barzazi százados, az FFI-ben harcoló olaszok parancsnoka, Bianca Marcusson, a CADI főtítkárságának tagja, Boris Boteff, a CADI főtítkárságának tagja, Russo professzor, az Olasz Nemzeti Felszabadulási Bizottság, Hernandez, a Spanyol Nemzeti Unió, Pietna Thomasz, a Lengyel Nemzeti Felszabadulási Bizottság, Halperin, a Zsidó Védelmi és Egység Bizottság, Tolomgian, az Örmény Nemzeti Front, Eugene Vassitschikoff, az Orosz Hazafiak Uniója, Halaska, a Csehszlovák Nemzeti Bizottság, Soru Alexandre, a Franciaországi Rómán Nemzeti Front, Branko Turman, a Jugoszláv Szabadság Népi Bizottsága, Ungar, a Magyar Függetlenségi Mozgalom, Jacques Havbyczuk, az Ukrán Nemzeti Front, Darrivas, a Görög Felszabadulási Bizottság, Havlovski, a Franciaországi Bolgár Egység és Ellenállás Bizottsága, Maurice, az Osztrák Nemzeti Front és Spathi, az Albán Nemzeti Bizottság képviseletében. (Mint látszik: vagy nincs meg a keresztnévük, esetleg csak az van, vagy ha megvan, akkor franciásítva.)

²⁹ Haraszi István dr. (1910–1993), volt spanyolországi antifasiszta harcos közlése.

„Halaskáról úgy hallottam” – mondta Pierre Grappin, francia egyetemi tanár, gaullista ellenálló, aki együttműködött a CADI-val –, „hogorossz vége lett, Slanskyval volt kapcsolatban”. A Jugoszláviából érkezett Turmanra emlékezett egy CADI-ban működött francia hölgy,³⁰ akkor német szakos egyetemi hallgató, akinek az édesanyja szerb volt. Úgy hallotta, hogy ő Belgrádból a Tájékoztató Iroda határozata után a Szovjetunióba emigrált. Többekre néhányan emlékeztek, vagy emlékezni véltek, de sorsukról nem tudtak.

Az egyetlen, akivel személyesen találkozhattam az általam „azonosítottak” közül, az Karabet Tolomgian volt, aki a háború előtt és után egyaránt szőnyegkereskedőként élt Párizsban. A találkozásra nagyon nehezen állt rá („asszonyom, én már arra sem emlékszem, mit vacsoráztam tegnap” – mondta), de Szekeres egyik ellenállásbeli nevére reagált, s noha sokra valóban nem emlékezett, de felidézte, hogyan találkozott kulturális összefüggésnek álcázott megbeszéléseken néhány honfitársával, hogy rölapokat fordított franciából örményre és hogy a jobb part egyik mellékutcájában, a főút vonal betorkollásában védett egy barikádot.

Egy 1944. végi iraton a nanterre-i archívumban találtam meg Edouard Kowalski nevét, aki a forrás szerint a CADI főtitkára volt. 1944 végén, amikor Szekeres már ismét újságíróként adta meg a foglalkozását és a Magyarországra települését szervezte, átadta a CADI vezetését – ahogy mondta – „egy lengyelnek”. A témával foglalkozó lengyel könyvekből kiderült, hogy Kowalski Varsóban él. Amikor 1979-ben bejelentkeztem nála, fogadott, de semmilyen felvilágosítással sem szolgált, Szekeres valódi, vagy bármely általam ismert ellenállási nevére nem reagált, az 1940-es évekbeli fotóit nem ismerte fel, azt mondta, egyikre sem emlékszik a fentebb felsorolt bajtársai közül. Megítélésem szerint részéről ez tudatos amnézia volt. Később Grappin professzor e furcsa viselkedésről hallva elmondta, hogy Kowalski vele sem akart szóba állni, amikor 1948-ban a wroclawi békekongresszuson találkoztak.

A CADI-ban tevékenykedők túlnyomó többségének tehát nem leltem a nyomára. De miért van az, hogy a francia közvélemény a Vörös Plakátügyön kívül alig tud valamit arról, hogy a maquisardok soraiban tízezrével harcoltak „idegenek”, és miért nem tudják, hogy a CADI nem elírása a CAD nevének? (Utóbbi a Deportáláselleni Bizottság, amelynek egyik vezetője Mitterand volt.) Egyrészt éppen azért, mert ezek „idegenek” voltak és így kevésbé alkalmasak a gloire fényesítésére. (Tisztelettel el

³⁰ Mme Jelka Vallon, aki maga is közreműködött a TA-munkában, a felszabadulás után a partizánhadcsereg hadnagya.

kell azonban ismerni, hogy bár ez igaz az utókorra, a legkevésbé sem igaz a bajtársakra: számtalan példám van arra, hogy az, aki akkor barát volt, örökre az marad.) Másrészt azért, mert a háború végére két nagy mozgalom adta a partizánhadsereg túlnyomó többségét: a gaullista és a kommunista. A soknemzetiségű CADI-ban ugyan elég erős volt a baloldali szakszervezet befolyása, de azért volt ott anarchista, keresztényszocialista, trockista, cionista, fehér emigráns orosz (még egy Romanov is), ki tudja, még miféle (annál is kevésbé tudja bárki is, mert nem kérdezték, hogy ki kicsoda), így a történetet megíró visszaemlékezők nem kaptak jelentős nyilvánosságot, különösebben senki sem vállalta őket. Ráadásul – az elszórt adatok alapján feltételezhető – sokan közülük a sztálini diktatúra áldozatai lettek. A Magyar Függetlenségi Mozgalomban harcolt Marshall Lászlót 1949-ben kivégezték. Mód Péter, a MOI káderese, akiről még a francia szakirodalom is megemlékezik (meg a szélsőjobboldali francia sajtó is: „a hóhér nem kötött rá nyakkendőt”),³¹ öt évet kínlódott Rákosi börtönében.

Természetesen különbséget kell tennünk az emlékezés különböző korszakai között. Magyarországon az 1960-as évektől kezdve a francia ellenállásban tevékenykedők (politikai okok miatt csak szelektív módon, de) helyet kaptak a történetírásban, abban az értelemben mindenképpen, hogy fontosak lettek emlékeik.³² És Franciaországban is változott a helyzet. Az ezredfordulón például az a kérdés, hogy a nemzeti emlékezetben milyen eltérések vannak, lehetnek a gaullista, ebben az értelemben: emigráns és a regionális nézőpontok különbözőségei miatt. Az 1950-es években azonban még egzisztenciális kérdés volt a francia történelemnek ez a szakasza. A hidegháború miatt a hivatalos politika kísérletet tett arra, hogy negligálja a kommunisták szerepét az ellenállásban, és elhangzottak olyan „érvek” is, hogy a kommunistákat nem azért tartóztatták le, végezték ki és üldözték a németek és a kollaboráns franciák, mert szerepük volt az ellenállásban – csupán azért, mert a párt tagjai voltak.³³ Az ötvenes évek e két politikai küzdelmének lett áldozata Szekeres György.

*

Szekeres 1945-ben Budapestre települt és a *Szabad Népnél* dolgozott – 1946-tól Párizsban –, majd a római magyar követségre helyezték. Egy néhány napos budapesti tartózkodásakor jelen volt egyik barátja, Beck

³¹ *Aurore*, 1950. május 12.

³² Lásd például PAPP Lajos: *Törvényen kívül*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1973.

³³ Robert GILDEA: i. m. 377. skk., 400–401.

János letartóztatásánál.³⁴ 1950 elején hazahívták, hogy „egy fontos munkakört vele töltsenek be” – az ilyen kitalált történeteket hívták legendának –, valójában azért, hogy letartóztassák. Egy állambiztonsági forrás (az 1950. november 13-ai kihallgatási jelentés) szerint mindennek az a képtelenség volt az oka, hogy „fölmerült” a gyanú: a francia felesége kém.³⁵ Ez nem az 1948 és 1950 tavasza között keletkezett római operatív jelentésekben bukkan fel, azokban ugyanis „csak” annyi szerepel, hogy a feleség a magyar külügy engedélye nélkül elutazott Rómából, s nem kíván Magyarországon élni. Továbbá az, hogy Szekeres igen jó viszonyban volt a letartóztatott Beckkel, „állítólag” részt vett a francia ellenállásban, kapcsolatba került Marshall Lászlóval, Mód Péterrel, Rómában kapcsolatban volt horthystákkal, a követséget megosztja jelenlétével, és gondatlanul kezeli a követségi iratokat. A jelentés készítője szerint „Szekeres egyébként tipikus könnyűvérű újságíró. Igen kis politikai képzettséggel. [...] Meg kell állapítanom, hogy Szekeres jelenléte Rómában nem kívánatos és ha leváltása nem következhetne be, azonnal, személyzeti hiány miatt, a kérdést mégis legsürgősebben el kell intézni.”³⁶

Szekeres György kemény lelkitusa után Párizsba ment, vagyis disszidált. Berei Andor államtitkárnak elutazása előtt azt írta, hogy az ő problémája „kapcsolódik azoknak az értelmiségi kommunistáknak a problémájához, akik az emigrációt és a háborút a nyugati országokban töltötték és akiknek kérdését minden népidemokráciában igen élesen vetik fel”.³⁷ Az utolsó „lökés” Mályi Vilmos „titkár” viselkedése volt, ami miatt átgondolta a „hazatért kommunista értelmiségi elemek sorsával kapcsolatos” fordulatokat, és arra jutott: noha hiszi Rajk és társai politikai felelősségét és bűnösségét, de a per „fényében, a nyugati országokból visszatért értelmiségiek politikailag szükséges elpusztításának, vagy karanténba zárásának fényében, a magyar népi demokrácia körülményeibe való beilleszkedés mégis csak probléma egy olyan személy számára, aki életének túlnyomó részét külföldön, egy más ország fejlődési viszonyaihoz majdnem teljesen asszimilálódva töltötte el”.³⁸

³⁴ Beck illegális kommunista volt. Rehabilitálása után nagykövet lett, 1988-ban már nyugdíjasként aláírta a Nyilvánosság Klub alapítólevelét.

³⁵ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 3.1.9. V-88814. Szekeres György vizsgálati dossziéja.

³⁶ Uo. 1949. szeptember 30-ai operatív jelentés.

³⁷ A háború alatt Franciaországban élt és az ellenállásban részt vevő magyarok közül börtönben volt többek között Mód Péter, Pickler Ferenc és Perczel Károly. – A levelet nem találtam a külügyminisztérium anyagai között. Az idézet az 1950. február 24-ei (!) operatív jelentésből való.

³⁸ A levél fogalmazványa pár éve került elő Franciaországból; ez és a következő idézet innen való. Lásd SZEKERES-VARSA Vera: Egy levél környezete. *Élet és Irodalom*, 2004/43.

Levele végén ezt írta: „Nagyon valószínű, hogy rövidesen a saját bőrömről fogom kitapasztalni: nemcsak a politikában nincsen harmadik út, de a mai világban, a hallatlanul éles harcok korában az egyén számára sincsenek outsider megoldások.”

A budapesti vizsgálat során keletkezett dokumentumok lényegében ugyanazokat az okokat tartalmazzák, mint a Bereinek írt levél. Például azt, hogy döntésében jelentősen befolyásolta a Rajk-per. „Megjegyzem még – olvasható egy helyütt –, hogy 1949 második felének hazai eseményei is (<Rajk-per>) erősítette bennem azt a gondolatot és érzést, hogy inkább Franciaországban, a francia haladó mozgalomban van a helyem, mint Magyarországon. Nem mintha egy pillanatig is kételkedtem volna <a Rajk ... árulók és kémek bűnösségében>, abban, hogy a magyar kommunista párt az általuk megérdemelt módon bánt el velük. [...] Ebben a vonatkozásban nemcsak a párttal szemben tanúsítottam bizalmatlanságot, midőn feltételeztem, hogy hosszú külföldi tartózkodásom miatt elvileg egy sorba helyezhetnek a <Rajk-ügyben ... > egyik vagy másik személlyel, hanem ezen felül az individualizmus és a kozmopolitizmus bűnébe is estem.”³⁹

Az eredeti iraton, amely forma szerint önéletrajz, több törlés is látható (ezeket külön is jelöltem; az olvashatatlan részeket a < > közötti három pont mutatja). Mindegyikkel a Rajk-üggyel, a „franciás magyarokkal” kapcsolatos információkat, azaz a koncepciók ügyeket próbálták elfedni (ami igaz a teljes vizsgálati dossziéjára). Így például töröltek abból a részből is, amelyben Szekeres elmondta, hogy a Párizsba érkezése utáni egyik kihallgatáson a rendőrbiztos „megkérdezte, hogy tudom-e mi történt <Mód Péter feleségével>”.

Szekeres Györgyöt ugyanis Párizsban többször kihallgatták: információkat kértek tőle a magyar külügyminisztériumról, a római magyar követségről és a Katonapolitikai Osztályról, amelynek egy-két megbízását teljesítette az olasz fővárosban. Együttműködésre akarták kényszeríteni, vagy arra, hogy tegyen nyilatkozatot, amelyben elítéli mindazt, ami Magyarországon történik, és kérjen politikai menedékjogot. És bár kiutasítással fenyegették (sőt azzal: „ha nem vagyok hajlandó kérdéseikre válaszolni, akkor úgy járhatok, mint <Marshal> vagy <Reimann János>, akiket <felakasztottak> Magyarországon”), semmilyen együttműködésre, deklarációra sem volt kapható.⁴⁰ Így végül Franciaország-

³⁹ Uo. 56.

⁴⁰ Uo. 17.

ból német területre került: a szovjet zónából Csehszlovákiába, onnan meg Magyarországra.

Életének ez a része az 1950-es évek „klasszikus” történetének tekinthető: mint „franciást” legendával hazahívták, ő azonban nem kívánt Marshall László, Mód Péter és mások sorsára jutni. Párizsban egykori barátai, harcostársai és elvtársai elfordultak tőle, mert – úgymond – elárulta a kommunista Magyarországot; a francia hatóságok elismert ellenálló múltja ellenére kiutasították, mert kommunistának tekintették.⁴¹ Emiatt Magyarországon az államvédelem nekikezdhetett a vád kitalálásának.

1950 novemberében – amikor a „vádlott” már Magyarországra érkezett – jelentés érkezett arról, hogy Pierre Hervé szerint (amint ezt egy magánbeszélgetésen elmesélte) Szekeres a világháború alatt kapcsolatban állt egy Odette Lachenal nevű hölgygel, aki a „Field segélyszervezetének titkára” volt – ám arról, hogy milyen kapcsolata volt a Rajk-perben szereplő kémmeel, Noel Fielddel, nem tudott semmit. Budapestén mindenetre a kihallgatások során erről is többször tudakozódtak Szekeresről.⁴² A „vizsgálat” másik iránya a már letartóztatott, esetleg kivégzett személyekkel való kapcsolata volt. Így kérdezték többek között Marshall Lászlóról is, és általában a francia ellenállásban tevékenykedett magyarokról – de semmire se jutottak vele. A december 20-ai *Összefoglaló jelentés* szerint „azzal gyanúsítjuk, hogy szorult helyzetét felhasználva a franciák beszervezték, vagy régi beszervezését felújították és a fenti módon [azzal, hogy kiutasították] dobták át, hogy ezáltal több bizalommal legyünk iránta”.⁴³

A bíróság, 1951 tavaszán, végül „csak” disszidálás „népellenes büntett” miatt ítélte el. Négy évet töltött börtönben, majd szabadulása után két évig ki volt tiltva Budapestről. 1957-ben rehabilitálták (büntethetőséget kizáró okból), de 1958. február 8-ára már elkészült az operatív anyagának átvizsgálása és a március végi javaslatra – mivel a „disszidálás büntettét elkövette” – kutató nyilvántartásba vették.⁴⁴ Noha szabadulása után politikával semmilyen módon sem foglalkozott, a for-

⁴¹ Károlyi Mihály 1948. május 13-án arról írt, hogy Szekeres nem kapott vízumot Franciaországba. HAJDU Tibor (szerk.): *Károlyi Mihály levelezése V. 1945–1949*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2003. 507.

⁴² Uo. 9., 23. November 20-án a Fieldre vonatkozó kérdésre így felelt: „Létezéséről a Rajk-per folyamán szereztem tudomást sajtó útján.” (41.)

⁴³ Uo. 52.

⁴⁴ Anyagai ekkor készült kivonata megismétli, hogy Szekeres informálta „a magyar fasiszta emigrációt a [római] követség belső helyzetéről”, hogy „magatartása arra mutatott, hogy ő az ellenség beszervezett embere”, és „ebből kifolyólag egy »legendával« hazahívták”, de ő disszidált. (Uo. 97–99.)

radalomban nem vett részt, dosszióját 1970-ben zárták le. Akkor már tíz éve dolgozott az Európa Könyvkiadónál, ahol irodalmi szerkesztő lett. Életét, tevékenységét a francia ellenállásban több szépirodalmi mű örökítette meg. Némelyikben felbukkan az alakja,⁴⁵ másokban alakmása a főszereplő.⁴⁶

⁴⁵ Többek között Claude ROY: *Chemins croisés*. Gallimard, Paris, 1997; Jorge SEMPRUN: *De szép vasárnap*. Ford.: KAMOCsAY Ildikó. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1992.

⁴⁶ Emmanuel d'ASTIER DE LA VIGERIE: *L'été n'en finit pas*. Juillard, Paris, 1954; Jacques-Francis ROLLAND: *Un dimanche inoubliable pres des casernes*. Bernard Grasset, Paris, 1984.